

ШМК-нын хуралынга корген
Протокол № _____

_____ /Ооржак А.К./
« _____ » _____ 2023 ч.

Директорнун ооредилге талазы-биле
оралакчызы чопшээрэн

_____ /Кара-оол Р.Ю./
« 01 » 08 _____ 2023 ч.

Школа директорунун
дугаарлыг доктаалы-биле бадыйлаан

_____ /Ондар О.Б./
« 01 » 08 _____ 2023 ч.

ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНГЕ АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

Класс: 6

Ооредилге номунун автору, ундурген чери, унген чылы:

Е.М.Куулар, Т.Б.Оюн, Ч.А.Сарыглар

Кызыл: Национал школа хогжудер институт, 2022

Ажылчын программаны
тыва дыл, чогаал башкызы
Ооржак А.К. кылган

2023-2024 ооредилге чылы

Тайылбыр бижик

5-11 класстарга тыва дыл программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң кол (долу эвес) школага тыва дыл талазы – биле күрүне стандарттарынга дүүштүр тургускан.

Тыва дыл – тыва нацияның дылы болур. Ында тыва улустуң төрөөн дылын сайзырадып келген байлак дуржулгазы, мерген угааны, угаан-бодалының чедишкиннери мөөңнеттинген. Ол дээрге тыва культураның – улустуң аас чогаалының, өске-даа янзыларының, театр уран чүүлүнүң болгаш уран чүүлдүң өске-даа янзыларының, парлалганың, эртемниң, ажыл-херекти чорударының, өөредилгениң болгаш кижизидилгениң дылы апарган. Амгы үеде тыва дыл улустуң амыдыралының, ажыл-чорудулгазының бүгү-ле талалрында калбаа-биле ажыглаттынып турар. Тыва школаларга азы класстарга, өске-даа өөредилге черлеринге төрөөн дылды өөредири уругларның угаан-медерелин сайзырадырынга, оларны эки мөзү-шынарга кижизидеринге хөй-хөй таарымчалыг аргаларлыг. Төрөөн дылын шиңгээдип алыры – өөреникчилерге өске эртемнерни чедишкинниг билип албышаан, долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус дугайында билиглерни калбартып, улуг салгалдың байлак дуржулгазын ажыглап билиринге чаңчыктырар.

5-9 класстарга тыва дыл эртемниң утказы

Школага тыва дыл эртемни(курузун) өөредириниң программазында лексика, фонетика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология, синтаксис) дугайында билиглерни, шын бижириниң болгаш бижик демдектерин салырының чаңчылдарын, аас болгаш бижимел чугааның чаңчылдарын, стилистика элементилерин, дыл дугайында чамдык билиглерни киирген.

Төрөөн дылдың школа курузунда теория-талазы-биле билиглерни ниити дыл эртемниң база амгы үеде тыва дыл эртемниң чедишкиннерин барымдаалап тайылбырлаан.

- өөреникчилерни боттары боданып өөрениринге чаңчыстырар;
- шын, медреселдик, аянның номчуурунуң мергежилдерин сайзырадыр;
- төрөөн дыл кичээлдерин өөреникчилерниң мөзү-шынар, күш-ажыл болгаш эстетика талазы-биле кижизидилгезин боттандыраарыңга бүрүн- биле ажыглаар;
- өөреникчилерни харысалгалыг болуруңга, өөредилгениң болгаш күш-ажылдың сагыл-чурумун сагырыңга кижизидер.

6-гы класстың өөреникчилериниң тыва дылга шиңгээдип алыр кол-кол билиглери:

Сөс чогаадылгазының сайгарылгазын кылыр. Ийи чугула кежигүннүг домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Диалект сөстөрни, эргижирээн сөстөрни, неологизмнерни ылгап, чугаага шын ажыглап билир.

5-6 класстарга өөрөнгөн чугаа кезектеринге хамаарышкан сөстөрни тывар болгаш оларның грамматиктиг демдектерин тодарадып билир.

Орфографиядан болгаш орфоэпиядан. Нарын кылыг сөстөрүн, наречие, ат оруннарын шын адаар болгаш бижиир. Тодаргай эвес ат оруннарында артынчыларны аңгылап болгаш дефистеп бижиир.

Пунктуациядан. Домакка удурланыштырар болгаш чагырыштырар эвилелдер мурнунга биче секти салып билир.

Өөредилге-тематиктиг план. 6 класс – 68 шак

№	Бөлүктүң кичээлдерниң темазы	Шагы	Ооң иштинде				
			Х/а	Ч/с	КДН	Нут	Лаб.а
1.	Кириилде кичээл. Дылдар дугайында билиг	1	-	-			
2.	Лексика	15	1	4			
3.	Морфология болгаш орфография. Чугаа культуразы.	37	2	3			
4.	Синтаксис	9	1				
5.	Чыл дургузунда өөрөнгенин катаптаары	7	1				
6.	Ниитизи-биле	68	5	7			

Календарь-тематиктиг план

Кичээлдин дугаары	Кезектин ады	Кичээлдин темазы	шагы	Кол-кол билиглер	Өөреникчилернин белеткелинин деңгелинге негелделер	Хыналданың хевири	Онаалга	Хуусаазы	
								План сзугаар	Херек кырында
1	Кирилде кичээл	Бирги улдун Кирилде кичээл «Тыва дыл – тыва чоннуң төрөөн дылы»	1	Тыва дыл, тыва чон	Тыва дыл, тыва чон дугайында эге билиг. Темага хамаарышкан айтырылларга харыылап билер.	Айтырыллар. Кыска чогаадыг.	- Мерг. 8.	04.09	02.09
2	Лексика	Ниити түрк лексика	1	Түрк дылдар, Сибирь, ниити түрк лексика	Тыва дылдың төрөл дылдарын билеп алыр. Ниити түрк сөстөрнүн темалыгбөлүктөрүн сактып алыр.	Айтырыллар-га харыылаар.	- Мерг.14	12.09	05.09
3	Тыва дылдын лексиказын тывыпганынын аайы-биле бөлүктээри	Өске дылдардан сөстери үлегерлеп алыры	1	Үлегерлеп алыры, моол дыл, монголизмнер: баян, загас, улиас, зам, хандгай; арбын, көшкүн, буддизм, сарыг шажын, ниитилел-политиктиг, эрге-чагырга, туугай, моол уктуг сөстөр, төвүт, китаизмнер,	Темага хамаарышкан айтырылларга харыылап билер.	Сөзүглел, таблица, слайдылар база карта-биле ажыл.	1. Мерг.31. 2. Мерг. 32. Реферат белеткээр	12.09	06.09

4		Орус дьлдан үлөгөрлээшкиннер болгаш орус дьл дамчыштыр үлөгөрлеттинген сөстөр.	1	Эрги база чаа орус үлөгөрлээшкиннер, анныыр ажыл-агыйы, аъттың дериг-херекселдери, Интернет четкизи (сайт, Википедия, интерфейс, Гугл, Яндекс, фейсбук...), соталыг телефон.	Моол база орус дьлдардан үлөгөрлээшкиннерниылгап билир.	Словарь-биле ажыл	Мерг.41	12.09	
5	Тыва дьлдын лексиказын ажтылылынын аайы-биле бөлүктэри	Ниити ажыглалдын сөстери Кызыгаарлыг ажыглалдын сөстери Ховар ажыглалдын сөстери.	1	Сөс курлавыры, социал бөлүк, ниити ажыглалдын, ховар ажыглалдын сөстери. Профессионализм-нер, диалектизмнер: даспан, дөнгүр, мынды, мындычак Эргижирээн сөстөр, архаизмнер, историзмнер Чаа сөстөр, неологизмнер	Темага хамаарышкан айтырылгарга харыылап билир. Сөс курлавырынга архаизм, историзм сөстөрнүң ролю. Эргижирээн сөстөрнүң амыдыралга ужур-дузасы. Аас болгаш бижимел чугаага эргижирээн сөстөрнү, диалектизмнерни болгаш терминнерни, неоолгизмнерни кандыг байдалга, кажан хереглээрин тодарадып билири болгаш оларны чугаага чөп ажыглаары	Ном-биле ажыл. Словарь-жыгаш кылыр	1. Мерг.45 2. Мерг. 46.54	13.09	

6		ХУУ АТТАР Топонимнер Антропонимнер Этнонимнер Зоонимнер	1	Топонимнер, гидронимнер. Топонимнер, гидронимнер, Зооним, шoла ат.	Хуу аттар дугайында билиг, оларның янзылары. Хуу аттарны шын бижири.	Сөзүглел-биле ажыл Карта, словарь- биле ажыл. Словарьлыг диктант.	Чуртгап турар черинден 10 топоним бижиир. - Мерг.74 - Мерг. 75 Мерг.101, 106		
7-8		Лексикага катаптаашкын	2	Лескика деп темалыг бөлүкке хамаарышкан билиглерни катаптаар, быжыглаар.					
9		Хыналда ажыл	1						
10		Кылыг сөзүнүн утказы Кылыг сөзүнүн тургузуу	1	Кылыг сөзү, үелери, арын, саны. Бөдүүн, нарын, составтыг кылыг сөстери.	Кылыг сөзүнүн ниити утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ролюн билир. Нарын кылыг сөстерииниң тургустунары болгаш оларның шын бижилгезин билир.	Конспект, сөзүглел-биле ажыл Схемалар аайы- биле чижектер тывар, сөзүглел- биле ажыл.	-Мерг. 124,156		
11		Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлери	2	Залог, объект, субъект, вид	Кылыг сөзүнүн немелде утка илередир хевирлерин ылгап билир.	Сөс-биле ажыл, морфемниг сайгарылга.	-Мерг. 176 - Мерг.181		
12		Кылыг сөзүнүн наклонениелери Кылыг сөзүнүн болуушкун	1	Наклонениелер, автор, күзенчиг кылдыныг, лингвистиктиг	Наклонениелер, оларның хевирлерин билир. Болуушкун наклонениезинин үелерин база кожумактарын	Домактар-биле ажыл, морфемниг сайгарылга	- Дүрүмнү эдерти чугаалаар		

		наклонениезинин үелери		сөзүглел; Уе.арын,сан	танып,тускай шыйыг-биле шыйып билир.		, ар. 100,194		
13		Кылыг сөзүнүн <i>дужаал</i> <i>наклонениези</i> Кылыг сөзүнүн даар наклонениези	1	Кылыг сөзүнүн дужаал наклонениези Кылыг сөзүнүн даар наклонениези..	дужаал хевиринде кылыг сөстөрүн чугаага шын ажыглап билир даар хевиринде кылыг сөстөрүн чугаага шын ажыглап билир	Домактар-биле ажыл, морфемниг сайгарылга, шилилгелиг диктант.	-Мерг. 247,255		
14		Хыналда ажыл	1		134-кү арында айтырыгларга аас-биле харыылаар.				
15		Наречиениң утказы болгаш грамматиктиг демдектери.	1	Наречие	Наречие – тускай чугаа кезээ. Ооң ниити утказы, грамматиктиг демдектери.	Домактар-биле ажыл, синтаксистиг сайгарылга, шилилгелиг диктант.	- Дүрүмнү эдерти чугаалаар Мерг. 269		
16		Наречиениң бөлүктери Наречиенин тургустунары	1	Наречиениң бөлүктери: Кылдыныг аргазынын, туруштун, үениң, сорулганың, чылдагаанның, хемчегнин Бөөүн, нарын, каттышкан.	Наречиениң бөлүктөрүн билир. Наречиелер-биле домактарга кылдыныгның янзы-бүрү байдалдарын илередип билири.	Домактар-биле ажыл, морфемниг сайгарылга, шилилгелиг диктант Таблица-биле ажыл, Домак-биле ажыл	Мерг. 238 Дүрүмнер ни өөренир.		
17		Наречиени өске чугаа кезектеринден ылгап алыры.	1	Чүве ады, демдек ады,	Наречиелер-биле домактарга кылдыныгның янзы-бүрү байдалдарын илередип билири.	Таблица-биле ажыл, Домак-биле ажыл	Мерг. 302,317		

18-19	Бижири, шын ажыглаары Хыналда ажылдар	1							
20	Ат орнунуң утказы, гр.-г демдектери, бөлүктөри	1	Ат орну, ооң бөлүктөри	Ооң ниити утказы, морфологтуг демдектери, синтаксистиг ролу. Ат орнунуң бөлүктөрүн билир.	Конспект, Сөзүглел-биле ажыл	- Мерг. 344			
21-22.	Ат оруннардын чугаага шын ажыглаары	1	Чижектер.	Ат оруннардын чугаага ажыглап билири.	чурук-биле ажыл, Домак-биле ажыл	Морфолог-туг сайгарылга.			
23	Хыналда эдертиг	1		Ат оруннардын шын бижири.	Хыналда диктант	Хыналда эдертиг			
24	Сөс каттыжышкыны	1	Чугула сөс, чагырткан сөс; ат сөстүг, кылыг сөстүг	Сөс каттыжышкын-нарын домактан база сөстен ылгап билири.	Сөзүглел-биле ажыл	Мерг. 417			
25	Домак. Домактарның сорулгазының аайы-биле янзылары.	1	Медээ домаа. Айтырыг домаа. Кыйгырыг домаа.	Домактарны сорулгаларынын аайы-биле ылгап билири.	Сөзүглел-биле ажыл	Мерг. 430.			
26	Домактың чугула кезигүннери	1	Кол сөс, сөглөкчи Кол сөстүн көргүзүкчүлери:		Сөзүглел-биле ажыл	Мерг. 439			

				болза, дээрге					
27		Кол сөс биле сөглөкчинин аразынга тире	1	Кол сөстүн көргүзүкчүлери: <i>болза, дээрге</i>		Сөзүглел-биле ажыл	Мерг. 444.		
28		Сөс каттыжышкыны биле домакка катаптаашкын	2	Медээ домаа. Айтырыг домаа. Кыйгырыг домаа.	Домактарны сорулгаларынын аайы-биле ылгап билири.	Сөзүглел-биле ажыл	Мерг. 449.		
29		Лексикага катаптаашкын	1	Түрк дылдар, Сибирь, ниити түрк лексика	Тыва дылдың төрөл дылдарын билип алып. Ниити түрк сөстөрнүн темалыгбөлүктөрүн сактып алып.	Сөзүглел-биле ажыл	Лексикти г сайгарылг а		
30		Кылыг сөзүнге катаптаашкын	1	Кылыг сөзү, үелери, арын, саны.	Кылыг сөзүнүн ниити утказын, морфологтуг демдектерин, синтаксистиг ролун билер.	Сөзүглел-биле ажыл	Морфоло г-туг сайгарылг а		
31		Ат орнунга катаптаашкын	1	Ат орну, ооң бөлүктери	Ооң ниити утказы, морфологтуг демдектери, синтаксистиг ролу.	Сөзүглел-биле ажыл	Морф-туг сайгарылг а		
32		Чыл дургузунда өөрөнгенин катап/ы	1						
33		Чыл дургузунда өөрөнгенин катап/ы алда ажыл	1						
34		Хыналда ажыл	1						
35		Туннел кичээл	1						

Немелде литература:

1. А. К. Ойдан-оол, М.Ч. Ооржак., С.-С.Т. Ооржак. Диктантылар чыындызы. 5-9 класстарга. Башкыларга дузаламчы. – Кызыл, 2003.
2. А. К. Ойдан-оол, С.К. Тадар-оол. Эдертиглер чыындызы. 5-9 класс. Башкыларга дузаламчы. – Кызыл, ТывНҮЧ, 2004.
3. Д. А. Монгуш, А. К. Ойдан-оол. Методиктиг сүмелер. 6-7 класстарның «Тыва дыл» ному-биле ажылдаар башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывНҮЧ, 1992.
4. Д. Х. Ооржак болгаш өскелер-даа. 5-6 класстарның «Тыва дыл» деп өөредилге номнарынга дидактиктиг материал. – Кызыл, 1994.
5. Е.Б. Салзынмаа. Грамматиктиг сайгарылгалар чуруму. – Кызыл: ТывКУ, 2004.
6. К. Б. Март-оол. 5-9 класстарга тыва дылды башкылаарының методиказы. – Кызыл, 2002.
7. Тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүмнери. Кызыл: Республика типографиязы, 2001.
8. Ш.Ч. Сат. Тыва диалектология. – Кызыл: ТывНҮЧ, 1987.

Словарьлар:

1. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.
2. Б.И. Татаринцев. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
3. Б. К. Ондар. Топонимический словарь Тувы. _ Кызыл: ТКИ, 2007.
4. С.И. Ожегов. Толковый словарь русского языка. _ М.: Русский язык, 1988.
5. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.
6. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К, М). _ Новосибирск: Наука, 2004
7. Я.Ш. Хертек. Тувинско-русский фразеологический словарь. _ Кызыл: ТКИ, 1975

База ол ышкаш:

- тыва дыл кичээлдеринге тема аайы-биле белеткээн слайдылар;
- тыва дыл кичээлдеринге хереглээр плакаттар;
- аттыг болгаш сюжеттиг чуруктар;
- уругларның билиин хынаарынга белеткээн тест ажылдар.

Пронумеровано, прошнуровано _____ страниц

Директор
школы _____ / Ондар О.Б./
« 31 » _____ 2023 г.

